

Zuh Deodáth

Husserl helye
a régi és az új magyar recepcióban¹

A magyar nyelvű filozófiai szakirodalom szempontjából korszakos jelentőségű művet üdvözölhetünk Schwendtner Tibor vállalkozásának eredményeként. Ezt pedig két szempontból is mondhatjuk. Egyrészt azért, mert Edmund Husserl és Martin Heidegger filozófiájának történeti–szisztematikus összefüggéseiről mindeddig nem született átfogó magyar nyelvű monográfia. Másrészt pedig azért, mert Husserl gondolkodásának megítélése szempontjából döntő jelentőségű lehet minden olyan kötet megjelentetése, amely az eddig a magyar olvasó számára róla megformálódott képet árnyalhatja, illetve újraértelmezheti.

Ez utóbbi hangsúlyozottak annak köszönhetik fontosságukat, hogy a Husserl-hagyaték kiadásának az elkövetkezendő években bizonyosan bővülő eredményeivel és dokumentumaival kötelező módon lépést kell tartani. A legutolsó, magyar nyelven olvasható monografikus igényű Husserl-kötet² megjelenése óta eltelt idő pedig igencsak indokoltá teszi egy újabb munka megjelenését. Ez azonban nem jelenti azt, hogy egy magyar nyelvű Heidegger–Husserl komparatív elemzés ne összpontosítana magában hasonló feladatokat. Elsősorban azért, mert a heideggeri filozófia fenomenológiai vonzatainak, vagy másképpen szólva Heidegger gondolkodásának fenomenológiai filozófiaként való tárgyalására már eddig is történtek kísérletek magyar nyelven. Éppen ezért rendkívül fontos a két gondolkodó elméleti munkássága közötti szisztematikus kapcsolatok folyamatos, aprólékos tisztázása. Így annak a kérdésnek a megválaszolásához is közelebb kerülhetünk, hogy a heideggeri gondolkodás mennyiben érdekes számunkra a Husserlrel szembeni állásfoglalása szempontjából, akárcsak ahhoz, hogy milyen husserli gondolatok transzformációjának precíz elemzése teheti számunkra érthetőbbé a *Lét és idő* előtti és utáni Heidegger gondolatvilágát. Ha azonban ezt a két nagy tematikus egységet vesszük, akkor mégiscsak a husserli gondolatvilággal kapcsolatos újabb eredményekre tenném a nagyobb hangsúlyt. Heidegger esetében ugyanis a közelmúltban olyan szövegek váltak magyarul hozzáférhetővé, amelyek munkássága bizonyos vakfoltjai, az 1920-as és 1930-as egyetemi előadások során prezentált fogalomtörténeti, illetve „fenomenológiai” elemzései kapcsán adnak teljeseb képet filozófiai

¹ Schwendtner Tibor: *Husserl és Heidegger. Egy filozófiai összecsapás analízise*. L'Harmattan, Budapest, 2008. (*Dasein könyvek* 4.) 277 lap + bibliográfia.

² Toronyai Gábor: *Tudományos életfilozófia. Tanulmány Edmund Husserl késői gondolkodásáról*. Osiris, Budapest, 2002.

fejlődéséről.³ Husserl esetében azonban jórészt olyan szövegek jelentek meg gondolkodása újraértékelése során a magyar nyelvű szakirodalom hivatkozási tartományában, amelyek teljes egészében magyarul mégsem olvashatóak.⁴

Külön ki kell emelni azonban, hogy az eddig magyarul írott Husserl-monográfiák és Husserlről szóló átfogóbb tanulmányok Schwendtner kötetéhez képest egészen más karakterűek voltak. A két világháború között Husserlről megjelent írások azért nem is legitim tagjai ennek az összehasonlításnak, mert még nem tudják hasznosítani a kritikai Husserl-kiadás eredményeit, valamint a Husserl tudományos asszisztensei által összefoglalt újabb, az addig még nem publikált írásokban megjelenő eredményeket sem tekintették közvetlen referenciának.

³ Martin Heidegger: *A fenomenológia alapp problémái*. Osiris, Budapest, 2001; uő: *A metafizika alappfogalmi*. Osiris, Budapest, 2004.

⁴ Itt különösen négy, a Husserl-szakirodalomban klasszikusnak számító, de a magyar értelmezők által is gyakran kiemelt, a Husserl összegyűjtött műveit tartalmazó sorozatban megjelent kötetre gondolok (a továbbiakban a *Husserliana* sorozatra *Hua*, a *Husserliana Materialien* sorozatra *Hua Mat*, a *Husserliana Dokumente* sorozatra *Hua Dok* rövidítéssel és a kötetek számának feltüntetésével hivatkozom; a Husserl-kéziratokra a hagyományos *Ms.* rövidítést alkalmazom). Ezek a következők: *Hua XIII–XVI–XV. Zur Phänomenologie der Intersubjektivität. Texte aus dem Nachlass*. Hrsg. Iso Kern. Nijhoff, Den Haag, 1973; valamint *Hua XXIX.: Die Krisis etc. Ergänzungsband. Texte aus dem Nachlass 1934–1937*. Hrsg. Reinhold N. Smid, Kluwer AP, Dordrecht–Boston–London, 1992. Ezek közül tudomásom szerint egyedül a *Hua XV.* egy rövid szövege (i. m. 593. skk.) elérhető magyar fordításban egy tömör bevezető írás kíséretében: Egyetemes teleológia. Az interszubjektív, minden egyes szubjektumot átható ösztön transzcendentális szempontból. Ford. Kukla Krisztián és Takács Ádám. Bevezette Takács Ádám. *Vulgo*, 2004/1., 123. skk., illetve 120. skk. A szöveg magyar bevezetője ugyan kitér arra, hogy ez egy ún. husserli munkajegyzet (kutatási kézirat, ném. *Forschungsmanuscript*), azonban azt nem említi, hogy – mint Husserl kutatási kéziratai általában – nem a szerző által megfogalmazott címet viseli, hanem a szöveget gondozó és kiadó személy által adottat, amely az ilyen típusú, vázlatos és nem mindig kész mondatszerkezetekből álló feljegyzések tartalmi sajátosságai alapján kerül megállapításra. Az eredetiben ezt <...> jellel jelölik. Vö. uo. Az említett három, az interszubjektivitásproblémát körüljáró *Husserliana*-kötetet gyakran hivatkozza Tengelyi László: Önkonstitúció és élettörténet a késői Husserlnél. *MF/SZ*, 43. évf. (1999)/6., 871. et passim; uő: Tapasztalat és önhasadás. Ford. Scheer Katalin. In Boros Gábor – Ullmann Tamás (szerk.): *A szubjektum problémája. Kortárs fenomenológiai tanulmányok*. Tudástársadalom Alapítvány, Budapest, 2004, 35. et passim. Toronyai Gábor idézett műve mindkét kötetet kiemelkedő fontosságúként hivatkozza, és azok több szövegét is érdemben feldolgozza. Lásd Toronyainál a XV. kötethez: 123. skk; a XXIX. kötethez: 149. skk. Bár ez utóbbi kötet a *Válság* magyar fordítóinak látókörébe került, végül mégis lemondtak az ezekben közölt szövegek fordításáról. Erről vall Mezei Balázs jegyzete a fordítás első kötetében: „Nem válogathatunk a Husserl életműsorozatának XXIX. kötetében 1993-ban (sic) megjelent mellékletek közül sem, noha néhány most közre nem adott szöveg értékes információval egészíthetné ki jelen kötet anyagát.” I. m. 15. A szerkesztő előszava. In Edmund Husserl: *Az európai tudományok válsága*. I–II. kötet. Ford. Berényi–Mezei–Egyedi–Ullmann. Atlantisz, Budapest, 1998.

A '60-as években Vajda Mihály két úttörő könyvének⁵ tematikáját nagyban meghatározták azok a szövegek, amelyek később az első magyar nyelvű Husserl-válogatásba kerültek bele reprezentatív textusokként,⁶ valamint Husserl néhány, még életében megjelentetett programatikus műve, mint az *Ideen* első kötete és az akkor már kritikai kiadásban is olvasható, de nem mindig célravezetően újraszerkesztett *Az európai tudományok válsága*. Ezek pedig alapvetően vezették azt az értelmezést, amely bevallottan nem történeti, és amely mindkét esetben a korabeli tudományelmélet-felfogással való szisztematikus párhuzamok kimunkálására törekedett. Hasonló célok vezették Áron László informatív monográfiáját is,⁷ amely azonban nem annyira a husserli fenomenológia szerkezetének tárgyalásától, hanem a tudományelméleti összefüggések palettájának bővítésétől várta könyvének újdonságértékét. A szövegbázis Husserl esetében itt is nagyon hasonló a Vajda által hasznosítotthoz.

Mezei Balázs Husserl-könyve⁸ úgy igyekszik feldolgozni a husserli gondolkodás bizonyos alapmotívumait, hogy ezáltal egy fenomenológiai prototeológia vázlatát táruljon fel. Toronyai Gábor munkája tekinthető az első tisztán történeti szakmunkának,⁹ amely magyarul Husserlről megjelent, azonban ezt teljességgel Husserl kései gondolkodásának szenteli és annak a gondolatnak, hogy a kései Husserl gondolkodásának a koraitól való radikális különbségéről kialakult filozófiatörténeti álláspontot kritizálja. A felsorolt művekben tehát a filozófiatörténeti (mint komparatív filozófiatörténeti) vezérfonal nincs vagy csak bizonyos tekintetben van jelen. *Éppen ez a komparatív filozófiatörténeti szál az, amely Schwendtner esetében újdonságot jelent.*

A komparatív filozófiatörténeti szál itt elsősorban úgy értem, mint amely a filozófiatörténeti rekonstrukciót és elemzést a komoly filozófiatörténeti forrásanyag használata ellenére sem úgy folytatja, hogy annak filozófiatörténeti szakkutatásokba való beillesztésére törekedne. Inkább maga hasznosítja ezeket az eredményeket több filozófus vagy filozófiai irányzat bizonyos strukturális hasonlóságainak kiemelése érdekében. Ebben az esetben a szerző

⁵ Vajda Mihály: *Mitosz és ráció határán. Edmund Husserl fenomenológiája*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1969; illetve uő: *Zárójelbe tett tudomány. A husserli fenomenológia tudományfelfogásának bírálatához*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1968.

⁶ A kötet szövegeinek válogatását is maga Vajda jegyzi. A szövegekhez fűzött szerkesztői bevezetőjében egyenesen így fogalmaz: „A részletesebb tájékozódásra törekvő olvasónak a magyar nyelvű irodalomból – más nem lévén – sajnos csak saját munkáimat ajánlhatom.” In *Edmund Husserl válogatott tanulmányai*. Gondolat, Budapest, 1972, 25.

⁷ Áron László: *Edmund Husserl*. Kossuth, Budapest, 1982.

⁸ Mezei Balázs: *Zárójelbe tett isten. Egy fenomenológiai prototeológia vázlatát*. Gond–Osiris, 1997.

⁹ Vö. Toronyai: i. m. 11.: „Az olvasó kezében tartott könyv *filozófiatörténeti* szakmunka [...]” (Kiemelés – Z. D.) Majd ennek a kijelentésnek az erősségét némileg tompítja azzal, hogy hozzáteszi: „Megírásához azonban elsősorban nem filozófiatörténeti indíttatás vezetett [...]” Uo.

nem saját filozófiai meggyőződésének kifejezésére használja fel bizonyos elméletírók munkáit. Nem szcenírozni szeretne bizonyos, általa reprezentatív-nak ítélt bölcsészeti gondolatokat, hogy egy olyan filozófiai irányvonal jellegzetességeit mutathassa fel, amely mellett érveket szeretne felhozni, vagy amelynek érvrendszerét finomítani szeretné.¹⁰ Hanem a filozófiatörténet mint szellemi alakzat bizonyos szereplőinél meglévő ideáltipikus vagy szimp-tomatikus gondolati konfigurációk hasonlóságát törekszik kidomborítani.

Ennek az elemzési fonálnak a komolyan vételével nyújt újat Schwendtner Tibor könyve, amely négy fő részre oszlik.

Az első és a negyedik rész nyújtja a komparatív elemzés dokumentálá-sához és kijelöléséhez szükséges anyagokat.¹¹ Ezekben kerül meghatározásra az a vezérfonál, amely a fent leírt komparációhoz vezet. A filozófiai szellemi produktivításban Schwendtner szerint vannak bizonyos olyan „fedőfogal-mak”, amelyek „[...] a filozófiai építmény azon pontjain helyezkednek el, ahol több egymással összeegyeztethetetlen törekvés, előfeltevés, gondolati mintá-zat találkozik. A *fedőfogalom* magába gyűjti az adott filozófiai feszültségeket és el is fedí azokat [...]”¹² Ennek nyomán itt olyan metahistorikai kategóriákról beszélünk, amelyek tetszőleges módon variálódhatnak különböző filozófiai fogalomrendszerek egymással akár teljesen ellentétes törekvéseiben. Ezek a fogalomrendszerek viszont úgy viszonyulnak egymáshoz, mint gondolati építmények, amelyek az emberi tudás egészének rendezésére vállalkoznak. Schwendtner elemzésében így ez a metahistorikai kategória (fedőfogalom) egy bizonyos tendenciózus előfeltevés (egyetemességigény) szempontjából talál különböző fogalomrendszerekben és rendekben való megvalósulásra. Ezzel pedig érdekes kísérletét találjuk annak, hogy a szellemi produktivításban mindig jelenlévő metahistorikai vonást (Koselleck) és a filozófiai rendszerépí-tés mint tudásbeli univerzalitásigény komparatív filozófiatörténeti gondolatát ötvözzük. Ez utóbbi, főleg Gadamer filozófiai hermeneutikájából származó elképzelés¹³ azonban Schwendtnernél egy újabb tétellel egészül ki. Azzal, hogy *a teljességre törekvő filozófiák szükségszerűen tartalmaznak töréspontokat.*¹⁴

¹⁰ A husserli gondolkodás alapmotívumainak magyar nyelven való meghonosításában jelentős szerepe volt Tengelyi László nagy- vagy „akadémiai” doktori értekezésének, pontosabban a szöveg magyar változatának: *Élettörténet és sorseselemény*. Atlantisz, Budapest, 1998. A művet, amely egy pillanatra sem tekinti magát hivatottnak a husserli gondolkodás pontos rekonstrukciójára, a fent említett műfaji keretek közé helyezem. A *fenomenológiai eleméntáretika* lehetőségének felvázolása pedig korántsem tartozik ebbe a projektbe.

¹¹ Schwendtner Tibor: *Husserl és Heidegger. Egy filozófiai összecsapás analízise*. Id. kiad. 9. skk., ill. 263. skk.

¹² I. m. 16.

¹³ Explicit hivatkozást találunk erre: i. m. 12., 10. lábj.

¹⁴ Itt három önálló jelenkori filozófiai törekvés fogalmi egészülnek ki egymás által: a foucault-i genealógia „folytonossághiány”-konceptiója, a kései Lévinas „diszkontinuitás”-

Ezután világosan látható a könyv egyik fő állítása: *Husserl és Heidegger filozófiája egyaránt tartalmaz ilyen fedőfogalmakat, amelyek egyszerre felmutatják és el is fedik a felvetett problémákat*, és „kettejük filozófiai összecsapása [...] kitüntetetten alkalmas arra, hogy a filozófia univerzalitásigényét és a hozzá kapcsolódó hipotézist vizsgáljuk”.¹⁵

Ezek a töréspontok tárhatók fel azután a komparatív gondolatfűzés itt bevetett metahistorikai kategóriája, vagyis a „fedőfogalmak” következetes használata által. A mű soron következő két kifejtő része ilyen fedőfogalmak jelenlétének felmutatására vállalkozik.

I. Az első kifejtő rész¹⁶ a tulajdonképpeni történeti áttekintést vállalja magára Husserl és Heidegger személyes és szakmai kapcsolatának alakulásáról. Ehhez áttekinti: 1. szakszövegekben Heidegger explicit hivatkozásait Husserlre és Husserl explicit hivatkozásait Heideggerre; 2. a Husserl hagyatékából kiadott széljegyzetes anyagok Heideggerre vonatkozó passzusait; 3. Husserl tízkötetes levelezésének dokumentumait; 4. Heideggernek a husserli anyagokhoz képest sokkal gyengébben rendezett *variát*, amelyekből Husserlhez való hozzáállására következtethetünk. Mindennek az áttekintésnek az a konkrét célja, hogy egy nagyon szenzitív szellemtudományi témát, gondolatok, áramlatok, gondolkodók egymásra való hatásának kérdését tárgyalja. Husserl hatása Heideggerre és Heidegger hatása Husserlre ebben a kontextusban rendkívül fontos szerepet kap. Schwendtner, miközben nagyon gazdag anyagot mozgat, nem kívánja egyértelműen eldönteni a felvetett kérdést, vagyis nem kíván hatástörténetileg döntő jelentőségű állításokat tenni. Pontosabban szerzőnk a már említett komparatív szempontot hívja segítségül. A két gondolkodó egymásra való hatásának explicit bizonyítékai olyan mértékben ambivalensek, hogy a markáns következtetések levonása itt is elmarad. A *hatás* fennállása azonban értelmesen állítható akkor, ha úgy tekintjük, hogy bizonyos gondolati feszültségekre tacit módon kívántak mindketten egymással szemben választ nyújtani. a) Heidegger ebben az összefüggésben enged annak az alapvető irányultságnak, hogy „a fenomenológia az emberi tapasztalat finomszövetét próbálja feltárni, olyan beavatkozás nélkül, amely eltorzítaná annak eredeti adottságát”, valamint hogy „a fenomenológiát a tapasztalat kritikája és a tapasztalatra való ráhangolódás egyszerre jellemzi”.¹⁷ b) Husserl esetében pedig „[...] az embernek az a határozott benyomása támad, mintha – a merev elutasítás ellenére – a *Lét és idő* tematikái, sajátos megoldásai és fogalmai méregként ha-

elképzelése és Bernhard Waldenfelsnek „a tapasztalat törésvonalairól” alkotott elmélete. Ezekhez az inspirációs forrásokhoz folyamodik Schwendtner is. Lásd i. m. 15., láb.

¹⁵ Vö. i. m. 17.

¹⁶ I. m. 27. skk.: *Egy filozófiai összecsapás dokumentumai*.

¹⁷ I. m. 33.

toltak volna be Husserl gondolkodásába, amely azután heves immunreakciót produkálva létrehozta azokat a rivális, de a heideggeri kihíváshoz mégis szorosán kötődő megoldási kísérleteket, melyeket a késői Husserl filozófiájaként ismerünk.”¹⁸

Ezek a nagyrészt esszéisztikusan megfogalmazott hipotézisek tehát a gondolkodói építmények feszültségének komparatív elemzését kívánják markírozni. Semmiképpen sem szándékoznak normatív állításokká válni a két gondolkodó egymáshoz való viszonyáról. De nem is tehetik, mivel az elemzés választott csapásiránya csak bizonyos fedőfogalmak feltárása révén tudja ezt a kettős hipotézist igazolni. Heidegger esetében mindez a *tapasztalati rétegeknek* leírásában való filozófiai–fogalmi–eszmetörténeti keveredéseket, Husserl esetében pedig a *történetiség, a nyelv, a szabadság* fedőfogalmait jelenti. Mint az a későbbiekben kiderül, a *metafizikát* Schwendtner könyve mindkét gondolkodó kollektív módon használt fedőfogalmának tekinti. Mielőtt azonban rátérnék a második kifejtő rész rövid szemlészésére, néhány gondolatot szeretnék kiemelni az elsővel kapcsolatban.

a) Nagyon fontos, hogy Schwendtner egy helyen hivatkozik Husserl Georg Misch-nek (egy Husserl és Dilthey viszonya szempontjából is meghatározó, vagyis egy kettejük között közvetítő gondolkodónak) címzett 1930-as levelére.¹⁹ Ebben Husserl úgy tűnik, hogy el tudja rendezni azt, amit Heidegger hatása kapcsán gyakran a szemére vetnek, vagyis azt, hogy miért hanyagolta el sokáig a történelem problémájához való explicit viszonyulást. Husserl így fogalmaz: „[...] akkor ki fog derülni, hogy az »ahistorikus Husserlnek« csak ideiglenesen *kellott* távolságot tartania a történelemtől, éppen azért, hogy a módszer területén olyannyira előrehaladjon, hogy a történelemre vonatkozó tudományos kérdéseket fel tudja tenni.”²⁰ Az itt Schwendtner által is kiemelt és a történelemre vonatkozó filozófiai problémák tárgyalását elodázó „módszertani okokat” azonban úgy érzem, hogy komolyabban kellene vennünk. Elsősorban azért, mert Husserl nagyon úgy tűnik, hogy olyan magasabb rendű problémák feltérképezéséhez is hozzálátott már igen korán, mint a komplex történeti aktivitás hagyományozódása, a tudományok genezise vagy az egzakt tudományos idealizáció szerepe és motivációja a mindennapi megértésben. Ez nagyon jól dokumentálható bizonyos 1890-es évekbeli szövegeivel.²¹ Mindebben komolyan fontolóra veszi a genetikus perspektívát is az

¹⁸ I. m. 55., lásd még 71.

¹⁹ Lásd *Hua Dok* 3/6 (*Philosophenbriefe*), 283. skk. Idézi Schwendtner: i. m. 71., láb. Schwendtner Tibor fordítása.

²⁰ Uo.

²¹ Lásd ehhez: *Hua* XII. (*Philosophie der Arithmetik. Mit ergänzenden Texten*), 366., 368., 370; *Hua* XXI. (*Studien zur Arithmetik und Geometrie*), 268., 270. skk., 275. skk., 282. skk., 285; *Hua* XXII. (*Aufsätze und Rezensionen*), 275., 294., 415.

aritmetikai, geometriai és logikai kérdések vizsgálatánál, valamint ezeknek a metafizikai problémákhoz való viszonyát. Ezek a szövegek annak bizonyítékát adják, hogy bizonyos filozófiai részterületek elhanyagolásának okai nem feltétlenül egy, a húszas években kezdődő gondolkodói összecsapásban, hanem egy tudatos módszertani döntésben keresendők. Husserl még nem tartja magát módszertanilag eléggé érettnek ahhoz, hogy ezekhez a problémákhoz hozzányúljon.

b) Az első rész egy lábjegyzete részletesen vall arról, hogy a tárgyaló részek nyíltan állást foglalnak abban a vitában, amely Husserlnek a karteziánizmusoz való viszonyát érintik. Schwendtner ebben a vitában így nyilatkozik (a Heidegger–Husserl hatások eddig is kifejtett tárgyalási módjának szellemében): „[...] a kései Husserl írásait, elsősorban persze magát a Válság-könyvet e két ellenvetésre [értsd: Heidegger két ellenvetésére] adott válaszként is felfoghatjuk, mégpedig egy olyan *refinált választási stratégiának tekinthetjük, mely leginkább arra a módra hasonlít, ahogy annak idején Descartes a szkeptícizmussal szemben járt el*. Husserl első lépésben komolyan veszi ezeket az ellenvetéseket, beépíti az ellenvetések szempontjait a kifejtésbe, ám a következő lépésben már zárójelbe is teszi őket, s mintegy kerülőúton visszaállítja a transzcendentális fenomenológia előfeltevéseit.”²² A gondolatmenet folytatása azt mondja, hogy ezen a módon Husserl nem vesz búcsút a karteziánizmustól. Vagyis módszertani értelemben továbbra is működtet egy karteziánus filozófiai technikát, még ha filozófiatörténeti értelemben nem is hű ehhez az irányzathoz, vagyis ebben az értelemben búcsút vehet tőle.

Véleményem szerint azonban itt különbséget kell tennünk a használt módszer konkrét *tartalma* és a *módszertani igényesség formája* között. Az, hogy Husserl továbbra és mindig is hű maradt a módszertani igényesség karteziánus hívószavához, teljesen tartható álláspont. Ebben a tekintetben Husserl karteziánizmustól való búcsúja igencsak kérdéses. Hogy azonban ennek a módszernek pontosan mi a tartalma, az mélyebb vizsgálatot igényel. Itt viszont már valóban a tudományos tudásba való bevezetésnek a *fundamentum absolutum et inconcussum*-on („a szigorú tudományosság”) keresztül megvalósuló problémájával, annak elvetésével, illetve nem-elvetésével vitatkozunk, egy konkrét módszertani elgondolással, amelyet Husserl bizonyíthatóan igen korán elvetett,²³ méghozzá több kísérletében arra, hogy a természet és a szellem klasszikus filozófiatörténeti fogalmainak viszonyát tisztázza. Ha ezt figyelembe vesszük, akkor viszont úgy érzem, nem kell helyet szorítanunk annak az állításnak, hogy Husserlnél a karteziánus gondolat rejtett módon visszatér egy megváltozott formában. Hiszen ekkor állításunk csak a módszertan tartalmára vonatkozik, és ebben az értelemben nem tartható.

²² Schwendtner: i.m. 61–62.

²³ Vö. *Hua* XXXII. (*Natur und Geist*), 170. skk., 241., ill. *Hua* *Mat* VI.

II. A kötet második kifejtő része szisztematikus jellegű. Itt kerülnek részletesebb tárgyalásra a két gondolkodó filozófiai fedőfogalmai, azok szerint a strukturális összefüggések szerint, ahogyan egymáshoz viszonyulnak.

Schwendtner a klasszikus diskurzushoz viszonyul azáltal, hogy Husserlnek nem csak a fentebb már említetteket, hanem a *nyelv* kérdését is tárgyalja. Ebben arra a markáns álláspontra helyezkedik, amely szerint Husserl hisz egy nyelv előtti tapasztalati bázishoz való visszatérés lehetőségében: „A nyelvi kifejezés továbbra is másodrendű a tudatban közvetlenül hozzáférhetővé tehető értelemhez képest [...] ez pedig egyértelműen jelzi, hogy a késői Husserl is ragaszkodik a tudati értelem – nyelvi kifejezés hierarchikus felfogásához.”²⁴ Majd pedig a két gondolkodó emberképén, valamint a tudományossághoz, a szabadság és az önazonosság összefüggéseire való viszonyukon keresztül jutunk el a történelem problémájának tulajdonképpeni tárgyalásához, amely pedig előrevetíti a *metafizika* tárgyalását.

Itt Husserl esetében olyan új eredményeket hasznosít a szerző, mint Husserlnek az ésszerű állam felépítéséről, valamint az ösztönökről és az ösztönnek a magasabb rendű szellemi aktivitás formáival való kapcsolatáról szóló elméletei, amelyek egységes rekonstrukciójára olyan kiváló filozófiatörténészek vállalkoztak, mint Karl Schuhmann,²⁵ aki Husserl gondolatainak precízebb feltárásáért igen sokat tett, de magyar nyelvterületen mégsem tett szert nagyobb ismertségre, illetve Nam-in Lee.²⁶ Ez utóbbi ösztönelemzésével hosszabb számvetés történik, valamint feldolgozásra kerülnek a szélesebb közönség számára csak nemrég olvashatóvá tett Husserl-szövegek a belső és a külső időtudat működéséről, az úgynevezett C-kéziratok.²⁷

²⁴ Schwendtner: i. m.115., vö. még 112. skk. Itt nem térek ki ennek a gondolatnak – a recenzio terjedelmét és főleg műfaji keretét meghaladó – kritikájára. Mindazonáltal a Schwendtner Tibor által választott hivatkozási tartomány (főleg az *Ideen I.* kötete és *Válság* bizonyos mellékletei) szerintem túlságosan szűk ennek a kérdésnek a tárgyalásához. Megkerülhetetlennek tartom a jelzett témában a Husserl nyelvfelfogásáról alkotott kép részletezéséhez a *Hua XXVI.-ot (Vorlesungen über Bedeutungslehre. Sommersemester 1908)*, amely sokban tisztázza azt a kérdést, hogy milyen értelemben tartja és milyen értelemben nem tartja Husserl relevánsnak a nyelv kérdésének tárgyalását, valamint hogy mi ennek architektonikai helye a fenomenológián belül. A *Logikai vizsgálódások* átdolgozásának bizonyítékait bemutató *Hua XX/2.* éppen az *Ideen I.* megszövegezésének idején írott részeiben pedig *expressis verbis* nem beszél a nyelvi kifejezés másodlagosságáról. Hanem csak a nyelvi kifejezésnek arról a sajátosságáról szól, hogy nem igényel szükségszerűen ezt alátámasztó ismeretet. Vö. *Hua XX/2.*, 10., kül. 225. skk. Az 1920-as évek elején pedig egyenesen úgy beszél a nyelvi kifejezésről, ítéletekről, mint amelyeknek maguknak (és nem az ezt megelőző tisztá ismeretnek) van idealitásuk (i. m., kül. 316.).

²⁵ Karl Schuhmann: *Husserls Staatstheorie*. Alber, Freiburg, 1988.

²⁶ Nam-In Lee: *Edmund Husserls Phänomenologie der Instinkte*. Kluwer, Dordrecht–Boston–London, 1993.

²⁷ *Hua Mat VIII. (Späte Manuskripte über Zeitkonstitution. Die C-Manuskripte)*. Springer, 2006.

A szövegek elemzése azonban a könyv – úgy tűnik – centrális érdeklődési területének kidolgozása felé orientálódik, afelé, hogy számot adjon arról, hogyan definiálja át a két szerző a metafizika hagyományos felfogását, és hogyan maradnak mégis a metafizikai gondolkodás bizonyos alapgondolatainak folytonos képviselői. A könyv hosszan elemzi Husserl és Heidegger metafizikafogalmait. Ennek dokumentálhatósága Heideggernél kétségtelenül jobb. A husserli művek elemzése itt ugyanolyan nehézkes, mint a fent említett állam-, illetve ösztönelméleti monográfiák esetében, hiszen Husserl fenomenológiai gondolkodásának részterületeit érinti, amelyeknek nincs egységes-szisztematikus áttekintésük. Schwendtner nagy érdeme, hogy belevág ennek a rekonstrukciónak a véghezvitelébe. Végül arra a következtetésre jut, hogy a metafizika mint *par excellence* teljességre törekvő filozófia a fenomenológiai átértékelés során a következő három jellemvonásra tesz szert: „1. nem határolja le magát egy területre; 2. az emberi praxis feltételeit, az önazonosság és szabadság összefüggéseit vizsgálja; 3. saját előfeltevéseit, a filozófiai tevékenységet magát tematizálja és a vizsgálatot beépíti filozófiájának egészébe.”²⁸ A fenomenológia tehát olyan metafizikai gondolkodásként tárul elénk, amely folyamatos öneszmélődést folytat.

Ennek a Husserl fenomenológiájában meglévő záloga pedig nem más, mint bizonyos ősfaktumok jelenléte, amelyekre tulajdonképpen nem kérdez rá, hiszen úgy szituálja őket, mint amelyek kívül esnek „azoknak a hozzáférésmódoznak a hatókörén, melyek a fenomenológia felépítésében szerepet játszanak”.²⁹ Ilyen faktumokként határozza meg Schwendtner 1. a transzcendentális egót, 2. a tiszta lényegformákat, 3. az egyetemes, a világ konstitúciójában jelenlévő teleológiát és 4. Isten mint egyetemes pólus jelenlétét.³⁰

Különböző aporetikus elemzésekkel találkozunk a megállapíthatóan jelenlévő, de rákérdeszten vagy fenomenológiailag nem tárgyalható ősfaktumok előállítására és az előbb már említett következtetés levonása között. Ezek az aporetikus elemzések azonban a továbbiakban még eggyel kiegészülnek. Mindkét gondolkodó szembesül azzal a problémával, amely így fogalmazható meg: „[...] honnan származtatjuk e faktumok jelentkezését, a metafizikai hagyomány maradványainak, avagy a fenomenológia belső logikájából következő határfogalmaknak tekintjük őket?”³¹ A kérdésre Schwendtner szintén nem akar végletes választ adni, viszont megrajzolja a kérdés megválaszolási keretét. Ez pedig a következő: 1. Mindketten erősen kötődnek a kanti

²⁸ Schwendtner: i. m. 256–257.

²⁹ I. m. 233.

³⁰ Vö. uo.

³¹ I. m. 260.

transzcendentálfilozófiához: „amikor a filozófia lehetőségfeltételeit kutatják, az emberi lét szerkezetét próbálják felderíteni”. 2. A *differentia specifica* azonban kettejük megoldásai között Heideggernél a végesség ontológiai alapállása, Husserl esetében pedig a végtelenség ontológiai alapállása melletti elkötelezettségben keresendő. Ennek köszönhető végkövetkeztetésben az is, hogy Heidegger jobban tudja tudatosítani (az új metafizikai törekvések harmadik pontja értelmében) a határterületek tapasztalatba/fogalmi megragadásba való bevonásának paradox voltát, de nem tud kilépni e tisztázásra való törekvés igényéből.³²

Első ellenvetésemet Husserl egy rendkívül sokat elemzett és bizonyos publikálási,³³ hagyományozódási:³⁴ és műfaji³⁵ körülmények miatt centrális jelentőségűnek tartott szövege kapcsán fogalmaznám meg. Ez a szöveg a löweni Husserl-archívumban Ms. K III 23 jelzet szerint került feldolgozásra, és népszerűen *A geometria eredete* címet viseli. Schwendtner Tibor már eddig is foglalkozott³⁶ ennek a szövegnek az elemzésével, és elemzésének eredményeit kicsit megváltoztatott formában e komparatív könyvében is közli.³⁷ Ha ugyanis a szöveg értelmezése kapcsán megfogalmazottakra tekintünk, akkor könnyen támpontot kaphatunk Husserl metafizikához való viszonya egy másik oldalának feltárásához. Még az első kifejtő részben hangzik el a következő idézet *A geometria eredetéből*: „valóban soha nem tekintették az ismeretelmélet sajátosan történelmi feladatnak”, valamint ennek kiegészítéseként: „az is-

³² I. m. 261.

³³ Ms. K III 23/5–38. (Eugen Fink által meghatározott címe szerint: <Die Frage nach dem Ursprung der Geometrie>). Beilage III. In *Hua* VI., 365. skk., magyarul in *Az európai tudományok válsága* II. Id. kiad. 41–70. A szöveget Eugen Fink publikálta 1939-ben, azután, hogy Husserl visszautasította asszisztensének javaslatát, hogy a szöveget illesszék bele a *Válság* főszerzőjébe, valamint feltehetőleg a Fink-féle tartalmi partíció sem talált megértő fülekre Husserlnél. Vö. R. N. Smid: Einleitung des Herausgebers. In *Hua* XXIX.

³⁴ A szöveg hivatkozási kvótája rendkívül kedvező. Lásd például Maurice Merleau-Ponty: *Notes de cours sur L'origine de la géométrie de Husserl* (1960). PUF, Paris, 1999; Jacques Derrida: *La probléme de la genése dans la phénomenologie d'Husserl* (1957). PUF, Paris, 1990; *Introduction à l'Origine de la géométrie*. PUF, Paris, 1962; Marc Richir: *Commentaire à L'origine...* Millon, Grenoble, 1990; Klaus Held: Husserls Rückgang auf die phainómenon und die geschichtliche Stellung der Phänomenologie. *Phänomenologische Forschungen*, 10/1980.

³⁵ Ez egy jól megformált, tanulmány formában megírt, tulajdonképpen önállóan (is) olvasható szöveg. Vagyis nem kutatási kézirat (*Forschungsmanuscript*), tulajdonképpeni könyvfejezet-/szöveg melléklet (*Beilage*) vagy betoldás (*Einlage*). Ez pedig azzal a reménnyel kecsegtetett, hogy a szöveg többet mond annál, mint a többi addig ismert feljegyzés. Husserl műveinek műfaji sokféleségéről és ennek relevanciájáról lásd Iso Kern: Einleitung des Herausgebers. In *Hua* XV.

³⁶ Vö. Schwendtner Tibor: A történelem szerkezete a késői Husserl filozófiájában. *Világosság*, 2002/4–5–6–7., 40. skk.

³⁷ Schwendtner Tibor: *Husserl és Heidegger*. Id. kiad. 70. skk., 192., 195. skk.

meretelmélet és a genetikus eredet szétválasztásának uralkodó dogmája alapvetően téves, ha nem szűkítjük le szokás szerint megengedhetetlen módon a történelem, történelmi magyarázat, illetve származás fogalmait”.³⁸ Ehhez Schwendtner a következőket teszi hozzá: a) „[...] az idézet első mondatában persze Husserl erősen túloz, az ismeretelmélet, mint történelmi feladat – ha nem is ezzel a megnevezéssel – Nietzsche-nél és persze Heidegger-nél is ki-tüntetett szerepet játszik.”³⁹ Valamint ezt egészíti ki a következővel: b) „A szemrehányás sokkal inkább a korábbi Husserlt illeti, aki például »A filozófia mint szigorú tudomány« című írásában éles különbséget tesz egy gondolat érvényessége és történelmi leszármazása között [...]».⁴⁰

Ugy érzem, hogy ezen a helyen egy alapvető problémával találkozunk. Elsősorban azért, mert szinte kizártnak tartom, hogy Husserl itt bármilyen Heidegger- (vagy Nietzsche-)hatással számolna. Az ismeretelméleti és a genetikus elvi szétválasztása esetében pedig még nehezebb helyzetbe kerülünk a Husserl 1911-es *Logos*-cikkére való hivatkozással. Ezzel ugyanis úgy tűnik, mintha Husserl „végre” a történelem problémáját is vizsgálná egy olyan ponton, ahol eredetileg csak a megismerés elméletével foglalkozna. Ez azonban téves elképzelés. Már az 1900-as évek első évtizedétől megjelenik ugyanis Husserl műveiben annak tisztázása, hogy a megismerés elmélete nem egészen egyszerűen csak a megismerés problémájára van tekintettel, pontosabban nem csak erről szól. Az 1920-as évek elejére azonban teljesen világos, hogy az ismeretelmélet a „radikális ismeretkritika” értelmében szerepel.⁴¹ Az ismeretelmélet így pedig nem csak megismerés, hanem önmaga számára is normákat nyújtó transzcendentális (vagyis lehetőségfeltételekre irányuló) vizsgálódás, amely egyben a fenomenológia egészével is fedésbe kerül!⁴² Hiszen a konkrét megismerésfunkciók konkrét korrekciója és a megismerésfunkciókkal szembeni ön-normatív apport két különböző problémát jelöl, és pedig a tulajdonképpeni (vagy tudományos) megismerés és az önmagát témává tevő megismerő szubjektum tárgyalásának problémáit. A tulajdonképpeni megismerés kérdései ebben az értelemben nem azonosak a szubjektivitás ön-normaadásának kérdésével.⁴³ Az elsővel valóban szembeállítható a történelmi magyarázat, a másodikkal azonban nem. Ebben az utóbbi esetben ugyanis kiderül, hogy a történelmi elemzési szál, a történelmi összefüggésekre való reflexió

38 I. m. 72. idézi a *Hua* VI., 379-et (magyarul: *Válság*, II. kötet, 60.).

39 Uo.

40 Uo.

41 *Hua Dok* 3/3. (*Die Göttinger Schule*), 228. (1925-ös levél Ingardennek); *Hua* XXXV., 69. skk.; *Hua* VIII., 252.

42 Londoner Vortrag. *Husserl Studies*, 16/2000, 234., valamint *Hua* XXXV., 274.

43 *Hua* VII., 44. skk.

ugyanúgy része a szubjektum öneszmélésének, mint a megismerés konkrét összefüggéseinek egyre tárgyilagosabb és semlegesebb leírása.⁴⁴

Mindezek figyelembevételével pedig számomra úgy tűnik, hogy Husserl már korábban is tudta kezelni annak a kérdését, hogy mi a történelmi megismerés helye a megismerés általános problémájának és transzcendentális feldolgozásának horizontján. Így inkább arra kellene törekednünk, hogy a „történelmi utat” ne úgy fogjuk fel, mint ami felváltja az ismeretelméleti utat, hanem hogy két olyan útról beszéljünk, amelyeket Husserl összetartozóként szituált, csak bizonyos időszakban másra fektette a hangsúlyt, mint a magasabb rendű és bonyolultabb történelmi problémák tisztázására. Az ismeretelmélet tehát úgy történelmi feladat, hogy a tágabban (a szubjektum ön-normírozásának transzcendentális értelmében) vett ismeretelméleti tisztázásnak eleve része. Nem úgy, mint ami ennek egy adott ponton túl való felváltója.

Végül pedig két kritikai javaslatlal élnék Husserl és a metafizika kapcsolatát illetően. Az egyik Husserl Heidegger műveihez fűzött szelvényzetes kommentárjaihoz illeszkedik, és alapvetően egy konkrét gondolatot vet fel Heidegger és Husserl vitájával kapcsolatban. A másik viszont szisztematikus jellegű, és a metafizikai gondolat Husserl filozófiájában való elhelyezésére kérdez rá.

1. Először a másodikról. Ennek alapja Schwendtner egy központi tézise a műnek a metafizikaproblémát és az ősfaktumokat tárgyaló, a második kifejtő részben szerepet kapó passzusában. Itt mintegy összefoglalásképpen hangzik el az, hogy a fenomenológiai vizsgálódás szintjeinek egymáshoz való viszonya és így ezek rendje „ősfaktum”, vagyis: „Husserl a világ konstitúciójának lényeg-ABC-jét és grammatikáját ősfaktumként határozza meg”.⁴⁵ Ez pedig úgy lepleződik le, mint metafizikai alapfogalom, vagyis klasszikus fedőfogalom, amely a „kiépülő fenomenológia alapszerkezetét meghatározza”.⁴⁶ Ebben a struktúrában a bonyolultabb metafizikai problémák alapvetőbb, nem tematizált és teljességében nem tematizálható rétegeket jelölnek.

Úgy érzem, hogy itt nem a legszerencsésebb a konstitúció lényegábécéjét az említett módon tárgyalni, elsősorban azért, mert annak egyértelműen bizonyítható módon ismeretelméleti szerepe van, és Husserlnél a megismerés konstitúciója rétegeinek bonyolultságát hivatott modellálni. Ebben az értelemben használja már az 1920/21-es transzcendentális logikai előadásban is.⁴⁷ Később, az 1923/24-es *Erste Philosophie*-előadás során pedig Kant-kriti-

⁴⁴ *Hua* VII., 3. skk.

⁴⁵ Schwendtner: *Husserl és Heidegger*. Id. kiad. 257.

⁴⁶ I. m. 201., láb. A témához lásd még i. m. 201. főszöveg, illetve 237–238.

⁴⁷ *Hua* XI., 125.

kájának egyik kulcsmozzanatává lép elő.⁴⁸ Még fontosabb részlet azonban, hogy ezzel Husserl Kant *transzcendentális esztétikájának* kritikájához kívánt hozzászólni. Ennek a kritikának egyik alapvető gondolata, hogy Kant túl hamar használt magasabb rendű ismeretelméleti (tehát bonyolultabb) problémákat a vizsgálódás egyszerűbb szintjein. Ha ezt figyelembe vesszük, akkor rögtön ide kívánczok annak a megértése is, hogy Husserl hogyan rendezi ebbe az összefüggésbe a metafizika alapvető fogalmait és saját fedőfogalmait. Úgy tűnik ugyanis, hogy sehogy. A konstitúció ábécéje első nekifutásra nem hivatott dönteni például az olyan magasabb rendű metafizikai problémák tekintetében, mint Isten vagy a transzcendentális észösztön határproblémái.⁴⁹ Kant-kritikájához visszatérve: amennyiben a transzcendentális esztétika koncepcióját kritizáljuk, nem tárgyalhatjuk egyben a transzcendentális dialektika kérdését is. Vagyis, hogy ezt a Husserl Kant-kritikáiban kiemelt fogalmak nyelvezetén szemléltessem: a *synthesis speciosa* és az *intellectus archetypus* tárgyalása eltérő bonyolultsági fokon helyezkedik el.⁵⁰

Ezt a kérdést nem hinném, hogy érdemben átrendezné a Schwendtner által idézett 1931–33-as kutatási kézirat szövege.⁵¹ Ebben ugyanis nem hangzik el az, hogy maga a lényegábécé lenne egyfajta ősfaktum. Csupán az, hogy bizonyos ősfaktumoknak is megvan a maguk lényegábécéje, lényeggrammatikája: vagyis az, ahogyan felfogjuk őket, szintén a konstitúció egyszerűbb és komplexebb rétegeit vonja be a vizsgálatba, tehát egyszerre készlet viszonyulásra a konstitúció egyszerűbb és bonyolultabb rétegeihez. Ez pedig érzésem szerint teljesen más problémát mutat: A bonyolultabb, metafizikai kérdéseket is felfogjuk, viszonyulunk hozzájuk. Viszont ezek olyan vizsgálatokat követelnek, amelyek, habár hasonló szerkezetűek, mint az egyszerűbbek, mégsem tárgyalhatók ugyanazon az egyszerű egykonstitúciós fokon. A lényegábécé tehát nem ősfaktum, de az ősfaktumokhoz is viszonyulhatunk a megismerés lényegábécéjének fogalomrendszerével. Arról azonban egy szó sem esik, hogy ezt mekkora sikerrel tudjuk megtenni!

⁴⁸ *Hua* VII., 198. Ehhez a témához lásd még Husserl egy igen korán, 1912-ben megfogalmazott, nagyon hasonló gondolatát: *Hua* V., 128. skk.

⁴⁹ Husserl az 1920/21-es előadásban a történelem kérdéséről is úgy nyilatkozik, hogy „a történelem a megszokott értelemben, az emberi kultúrára való vonatkozásban csak egyfajta legfelső szint”. *Hua* XI., 219.

⁵⁰ Ennek részletes bizonyítását nyújtja Iso Kern: *Husserl und Kant. Ein Versuch über Husserls Verhältnis zu Kant und die Neukantianer*. Nijhoff, Den Haag, 1964, kül. 68. skk. A transzcendentális esztétika kritikájához: 250. skk., a transzcendentális dialektika kritikájához: 119. skk., ill. 293. skk. Kern hosszasan elemzi Husserl „metafizikafogalmát” is (i. m. 300. skk.) A könyvnek erre a szakaszára nem találtam utalást Schwendtner Tibor munkájában.

⁵¹ Schwendtner: i. m. 237–238., idézi a *Hua* XV.-ből a *Ms. E III* 9-et. Vö. *Hua* XV., 403. skk.

2. Legutoljára pedig idézném Husserlnek egy rövid lábjegyzetét, amely, úgy érzem, nagyban árnyalja a Heidegger végességfelfogásával kapcsolatos vitáját. Itt Husserl azt teszi hozzá a *Kant és a metafizika problémája* egy nagyon hangsúlyosan a végesség ontológiai alapállására fókuszáló pontjához, hogy (és ezt megéri német eredetiben idézni): „Warum überhaupt die Rede von Endlichkeit statt Rezeptivität, Selbsterfassung unter Antizipation, relative Selbstgebung, angewiesen auf immer Neues?”⁵² Ebben a megjegyzésben azonban, úgy tűnik, csupán az rejlik, hogy a vizsgálatot egyszerűbb szinteken, az ismeretelméleti tisztázás alapfokain kell kezdeni. Husserl nem arra kérdez rá, hogy hogyan lehetne a végesség helyébe a végtelenséget állítani, hanem arra, hogy miért kell ezen a ponton ezekről a kétségtelenül bonyolultabb problémákról beszélni. Az ontológiai alapállások tisztázása a későbbiekre marad. Így pedig sokban jobban árnyalhatjuk Husserl Heidegger-kritikáját. Nem kell „csak merev szembenállást”⁵³ látnunk benne. Inkább olyanfajta távolságtartást Husserl részéről, amely nem Heideggerrel és a benne fellépő gondolkodói lendülettel szembeni ellenérzéséből táplálkozik, hanem abból, hogy elszietettnek tartja az ontológiai alapállás kérdésének ilyen korai (bizonyos, a látszatnál bonyolultabb problémák kimerítését megelőző) megoldását.

Míndezek az ellenvetések remélem, hogy hozzájárulnak ahhoz, hogy a Husserl életművéről (a Heideggerrel való komparatív filozófiai összevetés műfaján keresztül) eddig magyarul adott legtágabb keresztmetszet kritikai diszkussziója a könyv fontosságának megfelelő súlyt kapjon.

⁵² Randbemerkungen Husserls zu Heideggers 'Sein und Zeit' und 'Kant und das Problem der Metaphysik'. Hrsg. Roland Breeur. *Husserl Studies*, 11/1994, 3–63., kül. 52. skk. Schwendtner munkája sokban feldolgozza ezeket a lábjegyzeteket (i. m. 45. skk.), az itt közöltet viszont, úgy tűnik, nem hasznosítja.

⁵³ Különösképpen Schwendtner: i. m. 55., amely pontosan Husserl széljegyzeteinek elemzése után jut erre a konklúzióra.